

1 Χαρτογραφώντας την κυριαρχία στην ανατολική Μεσόγειο από το 13^ο έως το 18^ο αι.

1.1 Περίληψη

Οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν χάρτες της Ανατολικής Μεσογείου που να απεικονίζουν τις αλλαγές στην κυριαρχία της περιοχής γύρω από τους δύο βασικούς εμπορικούς δρόμους: το δρόμο του Μεταξιού και το δρόμο των μπαχαρικών. Η δημιουργία αυτών των χαρτών χωρίζεται χρονικά από βασικά ιστορικά γεγονότα π.χ. την Δ' Σταυροφορία, την άλωση της Κωνσταντινούπολης και τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου. Στη συνέχεια αυτοί οι χάρτες χρησιμοποιούνται από τους μαθητές ως βάση για τη χάραξη πορείας από διαφορετικές οπτικές γωνίες: π.χ. προτεινόμενη πορεία από τη Βενετία προς την Κωνσταντινούπολη για έναν Βενετό έμπορο, για έναν Οθωμανό πειρατή με αφετηρία ένα λιμάνι της Μικράς Ασίας, για έναν Ιωαννίτη πειρατή ή για έναν Έλληνα πειρατή κλπ.

1.2 Στόχοι

Οι μαθητές, στα πλαίσια της δραστηριότητας χαρτογράφησης της κυριαρχίας στην ανατολική Μεσόγειο, επιδιώκεται:

- Να ορίζουν τη σχετική θέση τόπων ως προς συγκεκριμένα στοιχεία του χώρου που χρησιμοποιούνται ως σημεία αναφοράς (ΔΕΠΠΣ Γεωγραφίας Β' Γυμνασίου)
- Να διατυπώνουν συμπεράσματα για τις πιθανές ιδιότητες ενός τόπου ανάλογα με τη σχετική του θέση ως προς κάποια σημεία αναφοράς (π.χ. την απόστασή του από τη θάλασσα, μεγάλα νησιά κλπ κτλ.) (ΔΕΠΠΣ Γεωγραφίας Β' Γυμνασίου)
- Να διακρίνουν και να περιγράφουν την πρακτική σημασία της σχετικής θέσης στην καθημερινή ζωή (ΔΕΠΠΣ Γεωγραφίας Β' Γυμνασίου)
- Να αναπαραστήσουν τον τρόπο με τον οποίο ο χρόνος λειτουργεί και επηρεάζει την εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων (ΔΕΠΠΣ ιστορίας για το Γυμνάσιο)
- Να αναλύσουν ένα γεγονός ή φαινόμενο με στόχο τον εντοπισμό σχέσεων μεταξύ των επιμέρους στοιχείων που μπορεί να το επηρεάζουν. (ΔΕΠΠΣ ιστορίας για το Γυμνάσιο)

1.3 Σκεπτικό

Με τη δραστηριότητα χαρτογράφησης της Ανατολικής Μεσογείου σε μία εποχή έντονων συγκρούσεων για την κυριαρχία στην περιοχή, επιδιώκεται οι μαθητές να αναλάβουν το ρόλο του χαρτογράφου και να απεικονίσουν μία κατάσταση της συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής και όχι τόσο την ίδια τη γεωγραφική περιοχή. Σε αυτό το πλαίσιο αναμένεται να έρθουν οι μαθητές αντιμέτωποι με ζητήματα που αφορούν κυρίως στη χρήση των συμβόλων, στη δημιουργία υπομνήματος και στη χαρτογράφηση μίας περιοχής με βάση παρεχόμενη περιγραφική πληροφορία για το χώρο. Η χρήση των συγκεκριμένων χαρτών για τη χάραξη πορείας από διαφορετικές οπτικές γωνίες και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους αποσκοπεί να φέρει στην επιφάνεια και να καταστήσει αντικείμενο διερεύνησης α) το ρόλο σημαντικών ιστορικών γεγονότων τόσο στις αλλαγές της κυριαρχίας στην περιοχή όσο και στη ζωή των κατοίκων β) το ρόλο της γεωγραφικής θέσης και της γεωμορφολογίας σε σχέση με τις εμπορικές, τις οικονομικές και στρατιωτικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην περιοχή γ) στοιχεία από τις ιδιαίτερες συνθήκες (π.χ. είδη πλοίων, κλίμα κλπ) που επηρέαζαν την ανθρώπινη δραστηριότητα στην περιοχή. Σκοπός δηλαδή της δραστηριότητας είναι να θέσει τους μαθητές σε μία διαδικασία σκέψης και προβληματισμού τόσο για τα διαφορετικά είδη πληροφορίας που μπορεί να μεταφέρει ένας χάρτης, για τη χρησιμότητά του και κατ' επέκταση να ωθήσει τους μαθητές να συσχετίσουν ιστορικά γεγονότα και ανθρώπινη δραστηριότητα με στοιχεία της γεωγραφικής περιοχής.

1.4 Χρονισμός της εφαρμογής της δραστηριότητας και εναρμονισμός της με το ωρολόγιο πρόγραμμα

Η δραστηριότητα αφορά τόσο στο μάθημα της Ιστορίας όσο και στο μάθημα της γεωγραφίας.

Ως προς την ιστορία η δραστηριότητα σχετίζεται με στοιχεία που θίγονται στις σχετικές θεματικές

- Υστεροβυζαντινή Περίοδος (όχι από την αρχή αλλά από το 1204 – 1461)
- Το Ισλάμ και ο κόσμος της Ανατολής ως τις οθωμανικές Κατακτήσεις του 15^{ου} αι.
- Η πρώτη Λατινοκρατία στον Ελλαδικό Χώρο (13^{ος} – μέσα 15^{ου} αι)
- Ως προς τη Γεωγραφία η δραστηριότητα αφορά στη θεματική ενότητα χάρτες

της Β' Γυμνασίου.

Οι συγκεκριμένες θεματικές ενότητες που αφορούν στην Ιστορία και τη Γεωγραφία είναι τοποθετημένες στο τέλος (Ιστορία) και στην αρχή (Γεωγραφία) της σχολικής χρονιάς. Ωστόσο επειδή η δραστηριότητα είναι εστιασμένη την απεικόνιση της ιστορικής πληροφορίας πάνω στο χάρτη και τη μελέτη των παραγόντων που επηρεάζονται και επηρεάζουν τα ιστορικά γεγονότα, είναι προτιμότερο να ακολουθηθεί ο χρονισμός του αναλυτικού προγράμματος της Ιστορίας. Να σημειωθεί ότι δεν είναι προαπαιτούμενο να γνωρίζουν οι μαθητές από πριν τα συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα που αναφέρονται εδώ ως χρονικά ορόσημα. Στόχος της δραστηριότητας είναι να διερευνηθούν ή να μελετηθούν σε μεγαλύτερο βάθος αυτά τα γεγονότα μέσα από τη διαδικασία κατασκευής και χρήσης του χάρτη. Σκοπός δηλαδή, δεν είναι να μάθει απλώς τα συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα ο μαθητής, αλλά να αρχίσει να αναπτύσσει ιστορική κριτική σκέψη.

1.5 Προαπαιτούμενα

Λογισμικό Cruiser

Γνώση βασικών στοιχείων για τους χάρτες και τη διαφοροποίησή τους

1.6 Προετοιμασία του μαθήματος:

Για την προετοιμασία του μαθήματος ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές χρειάζονται το λογισμικό Cruiser και έναν βιντεοπροβολέα για τις παρουσιάσεις που περιγράφονται στη φάση 2 και 4. Κατά την τρίτη φάση οι μαθητές θα πρέπει να ενεργοποιήσουν την ομάδα αντικειμένων (στοιχεία για τη χάραξη πορείας)

1.7 Τρόπος χρήσης του εργαλείου

Οι μαθητές χρησιμοποιούν περιγραφική πληροφορία (π.χ. ονομασίες νησιών, γεωγραφικούς προσδιορισμούς (π.χ. ανατολικά, δυτικά, βόρεια, νότια) για να δημιουργήσουν έναν χάρτη της κυριαρχίας στην Ανατολική Μεσόγειο σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Εδώ οι μαθητές καλούνται να πάρουν τη θέση του χαρτογράφου και να σκεφτούν να συζητήσουν και να διαπραγματευθούν τον τρόπο με τον οποίο αποδίδεται καλύτερα η συγκεκριμένη πληροφορία πάνω στο χάρτη. Στη συνέχεια οι χάρτες που κατασκεύασαν οι μαθητές, μαζί με πληροφορία που θα είναι καταχωρημένη πάνω στον cruiser θα χρησιμοποιηθεί ως βάση για τη χάραξη πορείας σε διαφορετικές χρονικές περιόδους με διαφορετική αφετηρία και προορισμό και με

διαφορετική ιδιότητα (έμπορος, πειρατής κλπ). Σε αυτή τη φάση οι μαθητές καλούνται να επεξεργαστούν πληροφορία που θα είναι ενσωματωμένη στο λογισμικό (π.χ. ποια νησιά έχουν ερημωθεί, που κυριαρχούν οι Οθωμανοί πειρατές, ποια είναι ασφαλή αγκυροβόλια για συγκεκριμένες καιρικές συνθήκες και είδη πλοίων) και να καταλήξουν σε συμπεράσματα για το ποιες είναι οι καλύτερες επιλογές για να κινηθεί κάποιος ανάλογα με την ιδιότητά του και τα δεδομένα του.

1.8 Λειτουργικότητες εργαλείου

Οι λειτουργικότητες του Cruiser που χρησιμοποιούνται για την υλοποίηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας είναι

- Πρόσθεση περιοχών: Για τον ενιαίο χρωματισμό περιοχών
- Πρόσθεση γραμμών: για τη χάραξη πορείας
- Χάρακας για τη μέτρηση αποστάσεων
- Πλοηγός για την πλοήγηση στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου

1.9 Διδακτικό πλαίσιο- Προτεινόμενες Φάσεις Διδασκαλίας

1.9.1. Οργάνωση της τάξης

Η υλοποίηση της δραστηριότητας προβλέπει την οργάνωση των μαθητών σε ομάδες των δύο ή των τριών. Αρχικά η δραστηριότητα αφορά στην από κοινού κατασκευή ενός χάρτη που να απεικονίζει τη σύγκρουση και τις εναλλαγές στην κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο από το 12^ο έως το 18^ο αι. Κάθε ομάδα δουλεύει σε διαφορετική χρονική περίοδο (βλ. Φύλλα εργασίας) ή μπορεί και περισσότερες από μία ομάδες να μοιράζονται τη δουλειά για την ίδια χρονική περίοδο. Μόλις ολοκληρωθεί η κατασκευή γίνεται ανταλλαγή στοιχείων μεταξύ των ομάδων ώστε στο τέλος αυτής της διαδικασίας όλες οι ομάδες να έχουν έναν ενιαίο χάρτη με την εξέλιξη της κυριαρχίας στη Μεσόγειο. Στη συνέχεια κάθε ομάδα χρησιμοποιεί τον ενιαίο χάρτη για να χαράξει μία πορεία με βάση συγκεκριμένα δεδομένα που έχουν στη διάθεσή τους (βλ. Φύλλο εργασίας 3).

1.9.2. Φάσεις εξέλιξης δραστηριότητας

Η δραστηριότητα εξελίσσεται σε τέσσερις φάσεις. Οι δύο από αυτές αφορούν στη χαρτογράφηση των περιοχών και οι άλλες δύο με παρουσίαση της δουλειάς των μαθητών και συζήτηση για την επίδραση βασικών ιστορικών γεγονότων στην κυριαρχία στην ανατολική Μεσόγειο.

1.9.3. Αναλυτική περιγραφή των φάσεων

Φάση Α.

Κατά την πρώτη φάση οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες των δύο ή των τριών. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει να απεικονίσει στο χάρτη την κυριαρχία των διαφορετικών δυνάμεων στην περιοχή σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Για το σκοπό αυτό δίνεται ένα κείμενο το οποίο οριοθετεί τις περιοχές ελέγχου (βλ. φύλλο εργασίας 1) της κάθε δύναμης (Βενετών, Γενουατών, Οθωμανών). Εδώ η κάθε ομάδα καλείται να σκεφτεί πως θα απεικονίσει αυτά τα στοιχεία πάνω στο χάρτη π.χ. χρησιμοποιώντας διαφορετικά χρώματα ή σύμβολα που διαφοροποιούνται ανάλογα με το ποιος ελέγχει την κάθε περιοχή. Στόχος είναι η δημιουργία ενός τελικού χάρτη που θα απεικονίζει τις «ζυμώσεις» και τις εναλλαγές στην κυριαρχία της Ανατολικής Μεσογείου για το διάστημα ανάμεσα στο 12^ο και το 18^ο αι.

Η πληροφορία για την κατασκευή των χαρτών θα είναι κατανοητή χρονικά σε τρεις μεγάλες περιόδους από τη Δ' Σταυροφορία μέχρι την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, από το 1453 έως τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571) και από τη Ναυμαχία της Ναυπάκτου έως το 1815. Κάθε ομάδα δουλεύει σε διαφορετική χρονική περίοδο, ωστόσο περισσότερες από μία ομάδες μπορούν να μοιραστούν την ίδια χρονική περίοδο, να κατασκευάσουν μέρος του χάρτη και στη συνέχεια να ανταλλάξουν στοιχεία τα οποία θα έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του χάρτη που θα απεικονίζει ολόκληρη την εποχή. (βλ. εν. λειτουργικότητες εργαλείου).

Μόλις ολοκληρωθεί η διαδικασία αυτή γίνεται ανταλλαγή των στοιχείων ώστε η κάθε ομάδα να έχει στο χάρτη της την απεικόνιση της κυριαρχίας στην ανατολική Μεσόγειο και κατά τις τρεις ιστορικές περιόδους. Ο συνολικός αυτός χάρτης είναι απαραίτητος κατά την επόμενη φάση όπου θα συζητηθούν οι διαφορές γύρω από τα χρονολογικά ορόσημα. Σε αυτό το σημείο ενδεχομένως η κάθε ομάδα να χρειαστεί να κάνει κάποιες προσαρμογές στον τελικό χάρτη π.χ. να ενοποιήσει τα χρώματα της κάθε κυριαρχικής δύναμης (π.χ. αν απεικονίζει τις Βενετικές κτήσεις με πράσινο και η άλλη ομάδα έχει χρησιμοποιήσει για την απεικόνιση άλλο χρώμα να το κάνει ομοιόμορφο ώστε να έχει συνοχή ο χάρτης της)

Διάρκεια 1 διδακτική ώρα

Φάση Β.

Στη φάση αυτή οι ομάδες που δούλεψαν στο χάρτη της ίδιας χρονικής περιόδου παρουσιάζουν στην τάξη τα βασικά χαρακτηριστικά του χάρτη που κατασκεύασαν

και την αλληλεπίδραση των δυνάμεων που δρούσαν στην περιοχή. Η παρουσίαση αυτή αναμένεται να διαρκέσει 5 λεπτά για την κάθε ομάδα (σύνολο 15 λεπτά). Η επόμενη μισή ώρα διατίθεται στις ομάδες των μαθητών για τη σύνθεση ενός κειμένου το οποίο περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο τα τρία γεγονότα που αποτελούν χρονικό ορόσημο (Δ Σταυροφορία, Άλωση Κων/πολης, Ναυμαχία Ναυπάκτου) φαίνεται να συντέλεσαν στην ή να επηρεάστηκαν από την αλλαγή στην κυριαρχία της περιοχής. Εδώ οι μαθητές χρειάζεται να επιχειρήσουν να διατυπώσουν τις απόψεις τους τις οποίες όμως πρέπει να τεκμηριώσουν χρησιμοποιώντας επιχειρήματα τα οποία έχουν βασίσει στο χάρτη και τις πληροφορίες που είναι καταχωρημένες εκεί. Εδώ οι μαθητές μπορούν να ενσωματώσουν και στιγμιότυπα από το χάρτη που θεωρούν ότι στηρίζουν τις θέσεις τους.

Διάρκεια 1 διδακτική ώρα

Φάση Γ.

Κατά την τρίτη φάση οι μαθητές χρησιμοποιούν τους χάρτες που κατασκευάστηκαν και αναλύθηκαν κατά τις δύο προηγούμενες φάσεις για να χαράξουν μία πορεία από διαφορετικές οπτικές γωνίες π.χ. την πορεία για έναν Βενετό έμπορο, έναν Οθωμανό πειρατή, ένα λατίνο πειρατή, έναν Έλληνα έμπορο κλπ. Η χάραξη της πορείας θα πρέπει να γίνει με βάση πληροφορίες που αφορούν α) στο είδος του πλοίου και στις δυνατότητές του (βλ. φύλλο εργασίας 4) β) στην εποχή (άνοιξη, καλοκαίρι, φθινόπωρο) γ) στη χρονιά δ) στις καιρικές συνθήκες π.χ. την ύπαρξη έντονων βορειοδυτικών ανέμων στο Αιγαίο ε) την κυριαρχία των διαφορετικών δυνάμεων σε διαφορετικές περιοχές στ) τους συνήθεις εμπορικούς δρόμους που ακολουθούνται (π.χ. είσπραξη φόρων της οθωμανικής αυτοκρατορίας και μεταφορά του φορτίου από την Αλεξάνδρεια στην Κωνσταντινούπολη). Στη φάση αυτή οι μαθητές χρειάζεται να επεξεργαστούν διαθέσιμη πληροφορία που θα είναι ενσωματωμένη στο λογισμικό και θα προβάλλεται μέσα από την ενεργοποίηση μίας συγκεκριμένης ομάδας αντικειμένων (όνομα). Με βάση αυτή την πληροφορία οι μαθητές θα επιλέγουν τους σταθμούς που πρέπει να ακολουθήσει ο τελικός χρήστης του χάρτη (π.χ. ο πειρατής, ο έμπορος κλπ) και θα βάζουν τη σχετική πληροφορία σε σημεία που θεωρούν κρίσιμα, επικίνδυνα κλπ.

Το φύλλο εργασίας θα παρέχει διαφορετικούς ρόλους τους οποίους διαλέγουν οι μαθητές και προσδιορίζουν και το χάρτη της χρονικής περιόδου που θεωρούν ότι είναι καλύτερο να δράσουν. Ωστόσο ο εκπαιδευτικός μπορεί να αποφασίσει αν θέλει

κάθε ομάδα να κάνει κάτι διαφορετικό, ή αν θέλει όλες ή κάποιες ομάδες να δουλεύουν στο ίδιο αντικείμενο ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση και η αλληλοσυμπλήρωση. Επίσης είναι δυνατές οι επεκτάσεις από τον εκπαιδευτικό μέσα από την παροχή διαφορετικών ρόλων, προορισμών και χρήση διαφορετικών χρονικών περιόδων.

Διάρκεια: 1 διδακτική ώρα

Φάση Δ Με την τέταρτη φάση ολοκληρώνεται η δραστηριότητα «Χαρτογράφηση της κυριαρχίας στην Ανατολική Μεσόγειο». Εδώ κάθε ομάδα παρουσιάζει στην τάξη την πορεία που χάραξε με έμφαση στις επιλογές που έκανε και στους λόγους που οδήγησαν στις συγκεκριμένες επιλογές. Η συζήτηση που θα ακολουθεί κάθε τεκμηρίωση θα πρέπει να εστιάζει κυρίως στη συλλογιστική που υπογράμμισε τις επιλογές της ομάδας και στα στοιχεία που βασίστηκαν αυτές οι επιλογές. Οι παρουσιάσεις των μαθητών μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τον εκπαιδευτικό ως αφετηρία για να κάνει αναφορά σε ιστορικά γεγονότα, αίτια, αποτελέσματα κλπ.

Διάρκεια: 1 διδακτική ώρα περίπου. Ωστόσο η διάρκεια εδώ εξαρτάται από τον αριθμό των ομάδων και τη συζήτηση που πραγματοποιείται στην τάξη. Κάθε ομάδα παρουσιάζει τη δουλειά της μέσα σε 5 λεπτά και άλλα 5 λεπτά αφιερώνονται σε σχόλια και συζήτηση.

1.9.4. Επεκτάσεις:

Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να αποτελέσει πρότυπο για τη μελέτη της αλλαγής του σκηνικού στα Βαλκάνια πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τους Βαλκανικούς πολέμους. Ενδιαφέροντα στοιχεία μπορεί να προσφέρει και η συγκριτική μελέτη με τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

1.10 Βιβλιογραφία

Δύο χειρόγραφοι ελληνικοί πορτολάνοι. Οι κώδικες της Βιβλιοθήκης της Βουλής και της Δημόσιας Βιβλιοθήκης της Ζαγοράς, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2003

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Γ' (1453 -1669), τ. ΙΑ (1669 – 1821), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1977

Μπελαβίλας, Ν. Λιμάνια και οικισμοί στο αρχιπέλαγος της πειρατείας Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1996